

Velika istorijska studija o Titu

Jože Pirjevec, *Tito in tovariši*, Cankarjeva založba. Skupina Mladinska knjiga, Ljubljana, 2011, str. 712

PIŠE: LATINKA PEROVIĆ

U Ljubljani je ovog leta, u izdanju Cankarjeve založbe, objavljena velika istorijska studija *Tito in tovariši*. Njen autor je slovenački naučnik i akademik, istoričar Jože Pirjevec. Iz raznih razloga, Pirjevčevo delo je gotovo nepoznato čak i akademskoj javnosti u Srbiji pa se može dogoditi da i njegova najnovija studija ostane neprimećena. U Sloveniji je izazvala veliku pažnju: za nepuna dva meseca prodato je njeno prvo izdanje u tiražu od 5000 primeraka. Sasvim je izvesno da će biti prevedena na druge jezike. Bilo bi višestruko korisno da dobije i svoj srpski prevod.

Jože Pirjevec je rođen u Trstu (1940), gde je živeo i školovao se. Posle sticanja diplome na tamošnjem Filozofskom fakultetu, studirao je na Normalni, elitnoj italijanskoj visokoj školi, na kojoj je diplomirao istoriju. Potom je pohađao Diplomatsku akademiju u Beču. Doktorirao je (1976) na Univerzitetu u Ljubljani. Predavao je (od 1971) istoriju Istočne Evrope, odnosno slovenskih naroda na univerzitetima u Pizi, Trstu i Padovi, gde je izabran za redovnog profesora. Savremenu istoriju predaje (od 2001) na Fakultetu za humanističke nauke u Kopru. Saradnik je i tamošnjeg Naučno-istraživačkog centra, posvećen je međunarodnoj problematici. Sa ove pozicije uspostavio je kontakte sa velikim naučnim centrima u svetu: Beč, Minhen, London, Moskva, Rim, Pariz, Berlin, Vašington, Njujork, Boston, Prag, Varšava, Oslo, Beograd, Zagreb, Ljubljana.

Jože Pirjevec je plodan istoričar. Za poslednjih 30 godina, osim brojnih rasprava, objavio je devet monografija, u kojima se bavio slovenačkim i jugoslovenskim prostorima u XIX i XX veku. Među njegovim monografijama dve se izdvajaju tematskom širinom i istraživačkom temeljnošću: *Tito, Stalin in Zahod* (1987) i *Jugoslavija 1918-1992. Nastanak, razvoj in razpad Karađorđevićeve in Titove Jugoslavije* (1995).

Pirjevčeva dela su prevedena i nagrađivana. U Sloveniji mu je dodeljeno zvanje *ambasador nauke*. Tog zvanja bi on bio dostojan i da je napisao samo studiju *Tito in tovariši*. Ali ona je teško zamisliva bez one široke osnove koju je postavio svojim

celokupnim delom. Bez znanja i kulture, bez filozofije istorije i umeća kazivanja, koje je u tu osnovu ugradio.

Svoj pristup Titu, ugao i perspektivu iz koje ga je posmatrao: njegova pojava, uspon i zenit, silaznu liniju i sumrak, Jože Pirjevec saopštava već na samom početku svoje studije. U kratkom tekstu *Uvodna beseda* on se poziva na Marksa i Engelsa, koji su 1850. godine u *Novim rajnskim novinama* pisali da treba želeti da se „ljudi koji su na čelu partija, pokreta – bilo pre revolucije... ili u vreme revolucije slikaju jakim bojama Rembranta, onakvi, kakvi su u stvarnosti“. Ali nije tako: „na idealizovanim rafaelskim portretima revolucionarne ličnosti nisu nikad takve, kakve su bile, već na postolju, sa oreolom oko glave“. Klasici su, kaže Pirjevec, „bili... optimisti, jer nisu pretpostavljali da revolucija, koju su oni nagoveštavali može takođe i da propadne i da njeni nosioci mogu da završe na stubu srama. Nešto slično desilo se sa Titom, koji je do juče bio na oltaru, a posle raspada Jugoslavije često je predmet karikatura. Pokušajmo da ga portretišemo na Rembrantov način“. To znači: jakim bojama, onakvog kakav je bio u kompleksnoj stvarnosti XX veka.

U takođe kratkom tekstu posle *Uvodne besede*, pod naslovom *Titove oči*, Pirjevec je citirao više ličnosti (političara, diplomata, vojnika, pisaca, istoričara) koje su u raznim razdobljima pisale o utisku koji je na njih ostavio Tito svojim fizičkim izgledom, pre svega o onome što su one čitale u njegovim očima. Onima koji Tita pamte samo na oltaru, kao i onima koji ga znaju samo sa karikatura, ili onima koji o njemu ništa ne znaju, istoričar oslobođen krajnosti kaže: imajte u vidu da Tito ni na prvi pogled nije jednostavna ličnost. Nemojte ga banalizovati, ako već sami niste banalni.

Posle pomenuta dva teksta slede poglavlja: *Tito: mladost in sredna leta*, *Druga svetovna vojna*, *Zmaga, Leto 1945*, *Trst*, *Izključitov Jugoslavije iz Informbiroja*, *Milovan Đilas*, *Edvard Kardelj*, *Aleksandar Ranković*, *Mlada garda*, *Titova starost*, *Jovanka in druge*, *Titova smrt in njegova dediščina*.

Knjigu zaokružuju: *Imensko kazalo*, *Kratice*, *Viri in literatura*.

U Jugoslaviji i u svetu napisano je više stotina knjiga o Titu. Pirjevčev *Tito in tovariši* nije samo još jedna knjiga o Titu: to je do sada najkompletnija studija o njemu, uporediva sa velikim istorijskim biografijama vođa ruske revolucije Isaka Dojčera. Takvom je čine izvori na kojima se temelji, pomna

rekonstrukcija vremena i prostora koji su bili dati Titu, odnosno jugoslovenskoj komunističkoj eliti; analiza Titove ličnosti, kao ključne ličnosti revolucije, njena idejna i psihološka struktura.

Pirjevec je godinama istraživao u međunarodnim i domaćim arhivima. Proučavao je različite izvore, među kojima prve izvore diplomatske i obaveštajne provenijencije. Ostvario je uvid u veoma obimnu literaturu. Čitao je Titove savremenike: neprijatelje i saveznike u Drugom svetskom ratu, ideološke protivnike u zemlji i svetu, jeretike i revizioniste u komunističkom pokretu. Memoaristika u najširem obimu, sa mogućnošću upoređivanja i provere, u Pirjevčevoj studiji ima mesto jedinstvenog i nezaobilaznog izvora. Najzad, Pirjevec je čitao samog Tita, što većina savremenih autora o njemu smatra izlišnim.

U središtu Pirjevčeve rekonstrukcije vremena i prostora je jugoslovenska revolucija. Njeni socijalni, nacionalni i politički koreni, ideološke osnove i okviri. Njeni dometi i ograničenja, svetle i tamne strane njenih nosilaca. Njeno prostorno odredište je Kraljevina Jugoslavija, „koja je bila jedna od najzaostalijih država u Evropi“. Socijalni i nacionalni odnosi bili su humus revolucionarne ideologije, čiji je nosilac bila, pre svega, inteligencija. U vreme diktature kralja Aleksandra, ona je dobila organizacioni izraz. U zabranjenoj Komunističkoj partiji kristalimalo se vodeće jezgro revolucije. Uz Tita, koji je bio najiskusniji i jedini povezan sa Moskvom, na višegodišnje robije bili su osuđeni i Milovan Đilas, Edvard Kardelj, Aleksandar Ranković. Neki od njih bili su izloženi torturi.

U Drugi svetski rat Komunistička partija Jugoslavije ušla je sa programom države na federalnim osnovama i novim socijalnim poretom: „Nema povratka na staro“. I dok su Kardelj, Kidrič, Pijade bili koncentrisani na izradu normativnih osnova za federalnu državu, Tito je bio koncentrisan na stvaranje oslobodilačke vojske. To je učvrstilo njegov autoritet i kod neprijatelja i kod saveznika u Drugom svetskom ratu. Stvorena u oslobodilačkom ratu, vojska je ostala garant nezavisnosti i dala Titu snagu da se suprotstavi Staljinu 1948. godine. Ona je ostala u rezervi u rešavanju svih konceptijskih razlika, koje u KP Jugoslavije postoje već od 1952. godine. Kao glavno oružje u odbrani nezavisnosti zemlje pod Titom, ali i kao potencijalno i stvarno oruđe unutrašnjeg jedinstva zemlje, u razrešenju konceptijskih razlika pod Titom, vojska će bez njega biti glavni činilac razaranja njegovog dela.

Tito je bio i ključni činilac idejne kohezije, garant onih granica do kojih je stigla revolucija. Na tim

granicama je stajala *stara garda*. Istorijska četvorka se krunila ali niko, uključujući i Đilasa nije ponudio alternativu. Uključujući i *mladu gardu*, kako Prijevec naziva nosioce reformatorskih tendencija u Sloveniji, Hrvatskoj i Srbiji početkom sedamdesetih godina prošloga veka. Pirjevčeva studija daje odgovor na pitanje zašto je to tako.

Jugoslovenski socijalizam je bio najhumanija varijanta modela socijalizma koji je proizašao iz ruske revolucije. Ali je zadržao i organske karakteristike tog modela - državnu svojinu i politički monopol komunističke partije. Moguće je bilo variranje tog modela, što nikako nije beznačajno za generacije koje su u Jugoslaviji proživele drugu polovinu XX veka, ali za suštinsku promenu bilo je potrebno da do sloma dođe u ideološkom epicentru, u Sovjetskom Savezu. To je i istorijski kontekst u kome Pirjevec posmatra Tita. Njegovo vjeruju bio je socijalizam u kome su interesi pojedinca podređeni interesima zajednice. To je bio njegov kriterijum za odnose i prema Istoku i prema Zapadu, i važan motiv njegove nesvrstane politike.

Ukopan u stvarnost, sa snažnim instinktom za bitno, Tito se borio sa vlastitom dogmom i, kao državnik popuštao pred njom da bi joj se ponovo vratio. „Bilo bi naravno nepravedno“, kaže Jože Pirjevec u zaključku, „završiti priču o njemu tvrdnjom, da je Josip Broz Tito - uprkos svojoj 35-godišnjoj diktaturi - tiranin, kakav je bio Josif Visarionovič Staljin.

Naprotiv, upravo zato što se njegovoj tiraniji odupreo i Jugoslaviji oblikovao 'samoupravni' socijalizam koliko toliko s ljudskim likom, ostao je u uspomenu brojnih savremenika zabeležen kao državnik, kome duguju zahvalnost. Jugoslavija koju je napustio smrću silno se razlikovala od one kojom je počeo vladati 1945. godine. Od centralističkog staljinističkog režima prešla je na tržišni socijalizam, doživela brzu industrijalizaciju, što je omogućilo stalno podizanje životnog standarda, iako uz stalnu devalvaciju dinara. Iako je SKJ ostala na vlasti, samoupravni sistem je omogućavao bar na lokalnom nivou značajan uticaj na političko odlučivanje. Opozicionarstvo svake vrste bilo je zabranjeno, književna produkcija nije podlegala preventivnoj cenzuri. Još značajnija je činjenica da su granice bile široko otvorene ne samo za ljude, već i za ideje“.

To je proizašlo kao rezultat iz sukoba Tita i Staljina. Po nepodeljenom mišljenju *drugova*, sukob je bio Titovo delo. Staljinovom kultu suprotstavljan je Titov kult, u čijem su stvaranju svi učestvovali: on sam, *drugovi*, vojska i partija, mase. Snagu mu je davala država izborena u oslobodilačkom ratu i revoluciji:

Tito nije bio Staljinov nameštenik koga su na vlasti održavale sovjetske trupe. Pravo na sopstveni put u socijalizam kao jedan isti cilj bilo je ideološko obrazloženje borbe za nezavisnost zemlje. I, dakako, za vlast sopstvene partije. Ali i neosvešćeni početak razlaganja komunističke ideologije. Tito iz te ideologije nije izašao do kraja života. On je od Zapada primao ekonomsku i vojnu pomoć ali ne i, kako je govorio,

ideje i načela. Ali je zbog sukoba sa Staljinom bio upoređivan sa Martinom Luterom i Henrijem VIII. Zato u njegovoj ličnosti, u osamljenosti na kraju, bez *dru-gova* i žene, u dvorskoj atmosferi, sa ljudima od kojih svako, ne birajući sredstva, hoće da postane *novi Tito*, ima i tragike. To je sudbina vođa svih revolucija: francuske, ruske, kineske, jugoslovenske. Jože Pirjevec je istoričar koji to zna.

In memoriam

Čovek suštine

Radomir Konstantinović

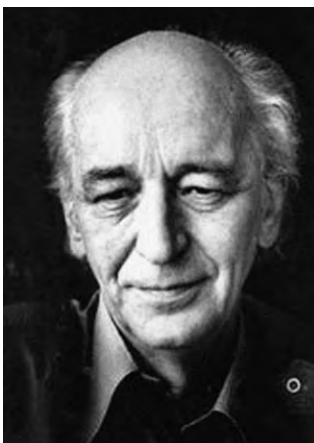
(27. mart 1928 - 27. oktobar 2011)

PIŠE: LATINKA PEROVIĆ

Književnik i filozof, mislilac Radomir Konstantinović bio je, u poslednjih četvrt veka, najcitiraniji i najnapadaniji srpski intelektualac. On sam otvorio je prvu sesiju *Beogradskog kruga* 1992. godine, a zatim govorio veoma retko, da bi poslednjih godina začutao. Bilo je apsolutno nemoguće dobiti od Konstantinovića bilo kakvu izjavu. Kada su sarajevski intelektualci okupljeni oko tamošnjeg *Kruga 99*, u povodu 75. godišnjice Radomira Konstantinovića, maja 2003. godine, organizovali okrugli sto o njegovom delu i misli, on je s pažnjom saslušao 26 pisaca, filozofa, istoričara, kritičara koji su u Sarajevo došli iz cele bivše Jugoslavije, sam ne izgovorivši nijednu reč. Otkud taj paradoks i ima li tu uopšte paradoksa?

Na ovo pitanje Radomir Konstantinović odgovara svakako svojim velikim delom. Romani *Daj nam danas*, *Mišolovka*, *Čisti i prljavi*, *Izlazak u pedesetim* godinama prošlog veka. *Filosofija palanke*, ta klasična a zapravo nepročitana knjiga o zatvorenom društvu, krajem šezdesetih godina. Između 1970. i 1981. godine 113 rasprava o isto toliko srpskih pesnika. Punih dvanaest godina te je rasprave kontinuirano objavljivao časopis *Treći program*. Pod naslovom *Biće i jezik u iskustvu pesnika srpske kulture dvadesetog veka* ove rasprave su 1983. godine, u osam tomova, objavili združeni izdavači: Prosveta i Rad u Beogradu i Matica srpska u Novom Sadu. *Biće i jezik*, ta, kako je Stevan Tontić rekao, „beskrajna avantura mišljenja i jezika“, jedinstveno je delo u kulturama svih južnoslovenskih naroda.

Ipak, Radomir Konstantinović nije ostavio proučavaocima njegovog dela da u tom delu pronalaze razloge zbog kojih se osamio i začutao. Našao je mesto i izabrao trenutak da to sam učini. Kada je prvi put posle rata devedesetih godina došao u

Sarajevo, na sesiji *Kruga 99*, 23. septembra 2001. godine je rekao:

„Hvala što ste me pozvali na ovaj razgovor. Prijatelj moj, Sead Fetahagić, zamolio me da prihvatim taj poziv i ja sam to učinio. Iako sa izvesnom strepnjom: sve teže se govori. Sve smo udaljeniji od pravoga nastojanja za pravim govorom. Najveći izraz toga je u svojevrsnoj „politizaciji“ govora, odnosno tendenciji da se politički govor apsolutizuje, da se učini jedino mogućim govorom (...) Dolazim iz zemlje u kojoj se o Sarajevu više čuti nego govori, i u kojoj je govor politički

o Sarajevu, nužan onoliko koliko je nužno samoosvešćenje čitavoga jednoga sveta. Ali, Sarajevo, ono koje znam, Sarajevo ljudi sa kojima sam imao sreću da se družim, dakle, sreću da govorim, nikako se tim govorom ne može dokučiti. Ova politizacija jeste veliki redukcionizam na delu, u smislu ovoga svodenja mišljenja na stav, odnosno ove nemogućnosti razgovora. Tamo gde je ovaj redukcionizam na delu, govor je nemoguć. Ali, ako nas nema bez govora, ne znači li to da smo i mi sami nemogućići?“

Šta je, po Radomiru Konstantinoviću, bilo na probi, kakvom je preispitivanju on sebe izložio? „Nije bilo pitanje političkog stava“, kaže on istom prilikom u Sarajevu, „još manje ideološkog, u vezi sa katastrofom koju smo doživljavali u Sarajevu i sa Sarajevom, nego je to bilo pitanje totalne ljudskosti – ljudskost je bila u prvom redu u pitanju. I ako je tako, onda nisi morao da imaš misao i stav, morao si očajavati nad onim što se dešavalo u Sarajevu... je li očajanje program? Nije! Je li očajanje ljudskost? Jeste!“

S one strane svakog apriorizma – ideološkog, estetskog, moralnog, Radomir Konstantinović je hrabro izdržao teror nacionalizma. Nacionalizam, govorio je, vodi u samorazaranje, vodi naciju na istorijsko groblje. Niko koga tresse groznica nacionalizma ne voli da gleda istini u lice. Jer, „Ako gleda u grob, mora da gleda u problem egzistencije. Ako gleda u problem egzistencije, mora malo da se zatrese“.

(Iz oproštajne reči na komemoraciji održanoj u Skupštini Beograda 1. novembra 2011).